

ARTA PORTRETULUI ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN SATU MARE

DOINA MICLAUȘ

Figura umană a constituit o nesecată sursă de inspirație pentru artiști, începând din cele mai vechi timpuri. Citând pe marele filosof german Georg Simmel „În lumea perceptibilă nu există o altă structură care să înglobeze, precum chipul omenesc, atâtea forme și suprafețe într-o absolută unitate de sens.“ Portretul, în sensul restrâns al termenului, apare încă la vechile civilizații: egipteni, mesopotamieni, cretani, greci, etrusci. Statuile și reliefurile din perioadele cele mai vechi nu prezintă în general, însă nici una din caracteristicile portretului. Artiștii aveau material pentru individualizare, dar nu și pentru însuflețirea chipului.

În perioada de maximă influență a creștinismului, portretul este pe cale de dispariție. Bustul sculptat își continuă existența, iar în secolele III—VI, apar la Roma noi mode datorită cărora folosirea portretului se extinde până și la ornamentarea obiectelor uzuale: bijuterii, veselă. Atâta vreme cât creștinismul s-a dezvoltat într-un mediu civilizat, el și-a apropiat totuși portretul, așa cum dealtfel a făcut cu toate celelalte forme ale artei păgâne, căutând doar să dea nume noi formelor vizuale tradiționale, așa cum s-a întâmplat cu oranții din catacombe.

Dezvoltarea portretului pictat corespunde perioadei marilor tranziții politice, militare și religioase ce au loc în imperiul roman. Portretul este opera civilizațiilor evoluate, deoarece el este rezultatul unei meditații de ordin superior. Vor trece secole până când portretul particular și cel funerar vor cunoaște din nou o perioadă de înflorire în statele naționale pe cale de a se întemeia și care s-au rupt de Roma. În aceste noi state, precum odinioară în Egiptul faraonilor două puteri, șeful statului și biserica își dispută dreptul de a dispune de viața și moartea muritorului de rând. Episcopul Romei acordă o mare importanță faptului de a stabili permanența prezenței sale prin intermediul portretului său, plasat în locuri sacre în care se adună credincioșii. Aceeași grijă se vedește și în tratarea personajelor din suita imperială. În această perioadă portretul papal a cunoscut mode care au creat tipuri convenționale: moda feței cu formă triunghiulară, moda capetelor pătrate cu fața plină. Papa de la Roma și regele din Occident au asigurat astfel supraviețuirea portretului personal. Exemplul regal nu putea fi urmat decât în puține cazuri, doar de către cei care puteau emite pretenții la suveranitate. Exemplul papei a avut în schimb repercursiuni mai mari, confundându-se într-o oarecare măsură cu ideea de donație: faptul de a oferi un obiect sacru, pare să dea donatorului dreptul de a aminti prin reprezentarea chipului său, binele făcut pentru cauza credinței. Între sfârșitul secolului al IX-lea și cel al

secolului al XI-lea, un loc important îl ocupă portretul personal sub forma liniștitoare a donatorului. El va fi practicat fie pe decorul mural, fie după exemplul prinților pe manuscrise. Donatorul manuscrisului face un nou pas către portretul individual independent: e singur pe pagină, nefăcând parte dintr-o compoziție cu figuri multiple. Se deschid noi posibilități portretului din secolul al XIV-lea: fața altarului și retablul din lemn pictat. Pictura este astfel constrânsă să se desprindă de pereți și să se statornicească în mijlocul bisericii, acolo unde poate fi văzută. E făcută pe lemn și se organizează, sub diferite forme, în jurul altarului: față de altar — panou de lemn pictat așezat în fața mesei de altar; retablu — așezat îndărătul acesteia.

Interesul pentru om, sentimentul că studierii acestuia să i se consacre un tablou autonom, continuă să se amplifice în secolele următoare. În a doua jumătate a secolului al XV-lea apare un nou tip de portret ce capătă aspectul unei serii: pe fond neutru, fața se prezintă fie pe trei sferturi întoarsă către privitor, fie din profil. Modelul e înfățișat doar până sub umeri, coafurii acordându-i-se o mare importanță. Fața este tratată în manieră realistă, totuși fără exces de detalii. S-a născut însă foarte curând ideea că omul nu e complet dacă este desprins de tot ceea ce constituie cadrul vieții obișnuite. Paralel cu expansiunea portretului pe fond neutru, apare tendința de a-l situa pe om într-un cadru natural: apare deci portretul pe fond cu imagini.

În perioada Renașterii, arta portretului atinge culmi nebănuite. Conform marelui principiu generator al noii mișcări, figura reprodusă artistic, trebuie să imite cât mai exact „natura vie”. Portretul devine „ideea centrală” a tabloului. Îl putem cita pe Leonardo da Vinci cu celebra Mona Lisa. Nemuritorul chip al Giocondei va domina de-a lungul secolelor arta portretului. În secolul al XVI-lea Tițian este cel care va deveni regele portretului, ridicându-i prestigiul la nivelul unei arte majore și la modă. În arta portretului secolul al XVIII-lea n-a produs nimic remarcabil, nimic ieșit din comun, cu toate că în acest secol, tema a fost abordată de mari nume ca: Rubens, Van Dyck, Velasquez.

Colecția muzeului, deține o lucrare din secolul al XVIII-lea, aparținând școlii austriece intitulată „Portret de tânără cu lămâie” (Pl. X) Este o lucrare executată în ulei pe pânză, fiind un portret bust. Modelul este o tânără redată din față, ținând în mâna stângă o lămâie cu frunze. Mâna dreaptă îi cade lin pe lângă corp. Postura corpului, forma și gesturile mâinilor și chiar îmbrăcămintea, pot fi semnificative pentru artistul portretist. Veșmântul tinerei este unul de aristocrată de modă renascențistă, ornat cu șiraguri de perle. Pentru artistul care studiază personalitatea sau condiția socială a subiectului, felul în care un om se așează și poartă o haină, a constituit o preocupare importantă. Părul blond și creț al tinerei, este lăsat pe umeri și strâns pe creștet cu perle. Cromatica este adecvată genului și perioadei cu luminozitate accentuată la față, decolteu și mâini, în rest tonuri de brun.

Abordarea studiului portretului în secolul al XIX-lea pune probleme cu totul diferite de cele întâlnite până acum. Este vorba de o ruptură totală a căilor de acces în acest domeniu și chiar de contestarea însăși a noțiunii de portret. Începutul secolului al XIX-lea cunoaște o extraordinară dezvoltare a portretului. Burghezul vrea să posede tot ce înainte era pri-

vilegiul claselor dominante, vrea să se contemple pe sine, încă în viață fiind și să lase moștenire propriul său chip copiilor. În nici o altă epocă această nevoie de personalizare nu a fost atât de mare. Se naște portretul psihologic. Problema portretului e condiționată în secolul al XIX-lea de tehnica curentă a picturii. Pictorul învață să picteze, adică pictează în atelier și după model viu.

Din colecția muzeului putem aminti două lucrări din secolul al XIX-lea: „Portret de bătrân cu pipă“, lucrare aparținând pictorului Feszty Árpád și „Portret de fată“, după un autor necunoscut.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, impresionismul și-a pus amprenta pe arta portretului. Generația primilor impresioniști, cea a lui Manet, Degas, Renoir a adus o contribuție decisivă la transformarea concepțiilor despre portret.

În jurul anului 1900 portretul oscilează între un număr destul de mare de formule, unele dintre ele sunt izvorâte dintr-o tradiție mai veche, în timp ce altele reprezintă deja academismul generațiilor impresioniste și simboliste. Artistul redă nu atât individualitatea unui personaj, cât atmosfera unei epoci și a unui grup de oameni.

Personalitate proeminentă a artei românești din prima jumătate a secolului al XX-lea, pictorul sătmărean Aurel Popp ne-a lăsat o moștenire bogată și diversă. Cu toate că nu este cunoscut ca și portretist, el a realizat câteva portrete remarcabile, deținute de colecția muzeului. Dintre acestea amintim: „Autoportret“, „Portret de bărbat“ și „Portretul mamei“.

Lucrarea „Autoportret“ executată în ulei pe pânză, se încadrează în perioada studiilor între anii 1903—1914. Figura artistului este tipărită pe un fond negru. Pe cap are o pălărie caracteristică epocii. Lucrarea este executată printr-un desen precis, cu un colorit sobru.

„Portretul mamei“ (Pl. XII/1) este o lucrare ce reprezintă un portret de bătrână din profil, căruntă, cu coc, cu ochelari, așezată pe un scaun înalt sculptat, citind, lângă o masă sculptată acoperită cu o broderie albă. Pe masă este o carte cu copertile închise. În fundal se vede albul sobei de faianță. Lucrarea sugerează liniște și dragoste față de persoana redată, printr-o gamă de culori adecvată atmosferei intime.

În general artistul cunoaște chipul omenesc astfel de cum îl cunoaștem noi, în mod obișnuit. El observă cum acționează culorile prin suprafața pielii. Ochiul îi deschide o „oglină spre suflet“. Felul în care artistul îi dă o formă și îi direcționează sau fixează privirea, va influența starea de spirit, caracterul subiectului său, raporturile sale cu privitorul și mediul înconjurător și va diviza sau determina spațiul din tablou.

Numeroase sunt și portretele realizate de pictorul sătmărean Litteczky Endre, tot la începutul secolului XX. Dintre acestea amintim: „Portret de bărbat“, „Bărbat cu pălărie“ și „Portretul soției“.

Referindu-ne la secolul XX, în tradiția picturală putem cita opera foviștilor și mai ales câteva admirabile portrete de Derain. În ce privește cubismul putem aminti personalitatea lui Picasso. Opera sa e plină de figuri individualizate servindu-i drept pretext. Pentru el și pentru atâția alții, figura umană e suportul unei speculații plastice. Tot ce se află în apropierea lui îl captivează. El ca și alți artiști nu se străduiesc să ne

atragă atenția asupra personalității modelului lor. Ei nu fac decât să-l insereze în rețeaua complexă a activităților lor imaginare.

Un număr mai mare de lucrări înfățișând portrete, existente în colecția muzeului sunt cele din școala de pictură modernă și contemporană. Merită amintite două nume de mare rezonanță din pictura modernă, care au redat apoi artei contemporane românești prestigiul aspirației spre originalitate: Henri Catargi cu lucrarea „Portret” și Schweitzer Cumpăna cu lucrarea „Portret de bătrân”. Școala de pictură românească contemporană reunește câteva nume de artiști, care nu s-au sustras portretului, cu toate că nu manifestau o vocație deosebită pentru acest gen. Dintre aceștia putem cita câteva nume: Nicolae Hilohi cu lucrarea „Hariclea Darclée”, Aurel Nedel cu „Portret”, Florin Mitroi cu Portret cu roșu”, Bártok Francisc cu lucrarea „Theodor Pallady”.

Țara Oașului a constituit un izvor de inspirație pentru artiști. Ion Țânțaș, un fiu al acestor meleaguri, a realizat câteva portrete inspirate din această zonă dintre care menționăm lucrarea „Țăran din Oaș” (Pl. XII/2). Este o lucrare realizată în ulei pe pânză înfățișând figura țăranului din zona Oașului. Pe umeri poartă un suman, iar în mâna stângă ține o secure. Cromatica dominantă este de verde și orange, pasta fiind abundentă.

Deosebite atât ca viziune artistică cât și ca modalitate de rezolvare tehnică, prin aceste lucrări, s-a încercat prezentarea celor mai reprezentative portrete deținute de colecția muzeului.

Epoca contemporană are în toate domeniile, deci și în pictură tendința de a trata indivizii ca pe niște elemente identice unele cu altele. Nu mai crede în persoană și nici într-o ierarhie oarecare a ființelor vii. Ea nu mai cunoaște alte valori, decât pe cele care le obține prin analiza fenomenelor. Nu e deci arbitrar, să considerăm că epoca noastră asistă la declinul unui gen care a existat fără încetare încă de la începuturile istoriei. Declinul actual al portretului ca „gen” atestă faptul că omul, dotat cu noi mijloace de acțiune asupra mediului său, nu se situează încă în mod stabil ca persoană în raport cu universul.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. FRANCASTEL, GALIENNE și PIERRE — *Portretul*, Editura Meridiane, București, 1973.
2. ELSSEN, E. ALBERT — *Temele artei*, Editura Meridiane, București, 1983.

L'ART DU PORTRAIT DANS LA COLLECTION DU MUSÉE DÉPARTEMENTAL SATU MARE

(Résumé)

Cet ouvrage-ci se propose de présenter en quelques mots l'évolution de l'art du portrait, s'arrêtant sur quelques portraits qui se trouvent dans la collection du Musée départemental Satu Mare: „Portrait d'une fille avec citron”, oeuvre d'un anonyme autrichien du XVIII-e siècle, deux portraits du grand peintre de Satu Mare, Aurel Popp (1879—1960) et le portrait d'une jeune de Oaș, exécuté par Ion Țânțaș (1909—1973).